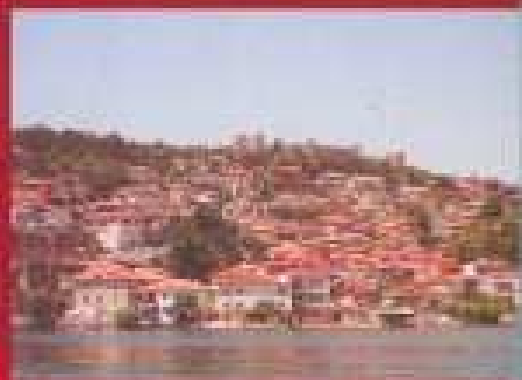
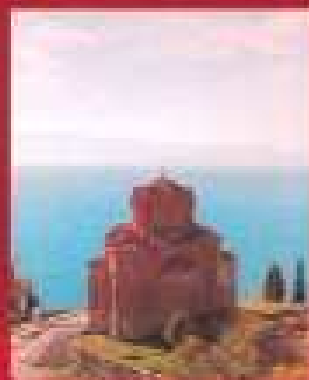

МЕЃУНАРОДЕН СЕМИНАР ЗА МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК, ЛИТЕРАТУРА И КУЛТУРА

**XXXVI НАУЧНА КОНФЕРЕНЦИЈА
НА XII МЕЃУНАРОДЕН СЕМИНАР
ЗА МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК, ЛИТЕРАТУРА
И КУЛТУРА**

ЛИНГВИСТИКА

Охрид, 24-25 август 2009

Скопје, 2010

УНИВЕРЗИТЕТ
„СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЈ“

СОДРЖИНА

ЛЕКСИЧКАТА СИНОНИМИЈА ВО МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК

- Даринка ГОРТАН-ПРЕМК*
СИНОНИМИЈА И СИНОНИМИ У МАКЕДОНСКОМ
ЈЕЗИКУ И СЛОВЕНСКИМ ЈЕЗИЦИМА УОПШТЕ 7
- Димитар ПАНДЕВ*
СИНОНИМИЈАТА КАКО ПРИСТАП, КАКО ПРЕСТАП,
КАКО ПРЕМИН 13
- Симона ГРУЕВСКА-МАЦОСКА*
ЗА НЕКОИ ПРОБЛЕМИ
НА ЛЕКСИЧКАТА СИНОНИМИЈА 19
- Олгица ДОДЕВСКА-МИХАЈЛОВСКА*
СИНОНИМНИТЕ ОДНОСИ КАРАКТЕРИСТИКА
НА РАЗВОЈОТ НА СТАНДАРДНОЈАЗИЧНАТА ЛЕКСИКА 27
- Томислав ТРЕНЕВСКИ*
СИНОНИМИЈАТА И ИНТЕРФЕРЕНЦИЈАТА 35
- Јован АЈДУКОВИЋ*
КОНТАКТОЛОШКИ СИНОНИМИ ПОД РУСКИМ УТИЦАЈЕМ
У МАКЕДОНСКОМ КОНТАКТОЛОШКОМ РЕЧНИКУ 43
- Симон САЗДОВ*
ЛЕКСИЧКИ СИНОНИМИ КАКО РЕЗУЛТАТ
НА МЕТАФОРА ВО МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК 57
- Елени БУЖАРОВСКА*
СЕМАНТИЧКАТА ДЕРИВАЦИЈА НА ГЛАГОЛОТ САКА 65

XXXVI научна конференција – лингвистика. Зборник со реферати. Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура, 2010: 43-56, ISBN 978-9989-43-274-3; Проширена електронска верзија: Балканская русистика, Софийский университет, 14 стр., <http://www.russian.slavica.org/article10481.html>

Јован Ајдуковић (Београд)

**КОНТАКТОЛОШКИ СИНОНИМИ
ПОД РУСКИМ УТИЦАЈЕМ У
МАКЕДОНСКОМ КОНТАКТОЛОШКОМ
РЕЧНИКУ**

Увидом у библиографију о македонском језику која је доступна на интернету, а чији су редактори Зузана Тополињска и Милица Миркуловска¹, запазили смо да синонимија до недавно није била монографски обрађена. Бројност и тематска разуђеност радова нас наводе на закључак да се ради о недовољно проученој области у македонистици. Могли бисмо грубо да издвојимо три периода у којима се највише објављују радови о синонимији: први период је између 1982. и 1986. када се углавном истражује граматичка и творбена (Ружа Паноска), затим лексичка синонимија (Олга Иванова; Оливера Јашар-Настева); други период долази између 1991. и 1998. са темама из синтаксичке (Лилјана Минова-Ѓуркова), творбене (Маринко Митков) и лексичке синонимије (Димитар Пандев; Благица Петковска; Борис Марков), док трећи период почиње од 2002. године када се највише изучавају синтаксичка (Лилјана Минова-Ѓуркова), лексичка и стилистичка синонимија (Симона Груевска-Маџоска). Пре осамдесетих година XX века истраживачи су се углавном бавили песничком синонимијом (Александар Џукески; Петре Јанкулоски).

Проучавање синонима са контактолошке тачке гледишта има своју традицију и у македонском језику. Примера ради, гореспоменута библиографија македонског језика региструје неколико радова посвећених синонимији позајмљеница из енглеског, грчког и турског

---

¹ Електронску верзију су израдили Катерина Здравкова и Сашо Николовски: <http://bmj.manu.edu.mk/>

језика (Јашар-Настева 1985; Груевска-Маџоска 2004). Када је реч о лексичкој синонимији, колико је нама познато, она је први пут опсежно истражена у дисертационом истраживању Симоне Груевске-Маџоске 2006. год., а објављена као засебна монографија 2009. године у издању Института за македонски језик из Скопља². Не треба заборавити чињеницу да већина јужнословенских народа имају речнике синонима. У Хрватској је 2008. године изашао речник синонима на 1006 страница, урађена су два речника синонима у српском језику (Лалевић 2004; Ћосић 2008), затим постоје бугарски речници лексичких (Нанов, Нанова 2008) и фразеолошких синонима (Нанова 2005). О потреби за македонским речником синонима писала је давне 1993. године Благица Петковска (Петковска 1993).

Тешкоће са којима се суочавају истраживачи контактолошке синонимије су најчешће троструке природе. Прво, синонимија као једна од најбоље проучених семантичких категорија има велики број дефиниција, неке су потпуно опречне. Још увек се трага за поузданим и реалним критеријумима идентификације синонима. *Синоними* се чешће дефинишу као речи блиског значења са разликама у нијансама значења, експресивном и стилистичком обележју (А.Н. Гвоздев, Р.А. Будагов, Х. Гаугер), а мање као речи са идентичном семантиком које подлежу узајамној дистрибуцији и неутрализацији значења у случају евентуалних разлика (С. Улман, Ц. Лајонз, Б. Тафра, С.Г. Бережан, А.А. Реформатски). Најмање је истраживача који сматрају да синонима уопште нема (Л. Блумфилд, Х. Штајнтал, В.А. Звезгинцев), док највише присталица има компромисно решење: *синоними* су речи које имају идентична или блиска значења, а разлике постоје на нивоу нијанси значења или стилистичко-експресивном нивоу (Ј.Д. Апријсан, А.П. Јевгејева, Д. Шипка). Неки истраживачи се залажу за ослањање на језичко осећање код утврђивања лексичке једнакости (Р. Драгићевић), док други трагају за јасним процедурама за утврђивање синонимије (Ј.Д. Апријсан). Међутим, сви су ови приступи подвргавани критици. У последње време психоллингвисти уводе нове

---

² Занимљиво је поређење са другим словенским народима. Тако је XII Научни састанак слависта у Вукове дане, дакле скуп сличан овом македонистичком [XXXVII научна конференција, Охрид, 2009], био посвећен лексичкој синонимији у српском језику чија је књига реферата објављена 1983. У Русији су се за синониме интересовали још у XVIII в., у другој половини XIX века интересовање за њих је било слабо, да би у другој половини XX века дискусија достигла свој врхунац. До 60-их година XX века истраживаче је интересовала граматичка синонимија, а не лексичка, односно поклапање граматичког значења синонимичких конструкција. Утврђено је да граматички синоними имају заједнички садржај, заједничко граматичко значење, различиту структуру, сличну граматичку позицију и могућност трансформације.

појмове који треба да објасне синонимију из позиције говорника. Тако А.А. Залевска говори о *симилярима* и *опозитима* као речима које ми субјективно доживљавамо као истозначне речи или речи супротних значења (Залевская 1990, ел. извор). С.В. Лебедева уводи појам *проксоним* којим означава било коју језичку јединицу која „овде и сада“ сигнализира блискост значења речи. Проксоним је резултат процеса проксимације, односно говорниковог перцептивног, емоционалног и вредносног доживљаја реалне ситуације (Лебедева 2002, ел. извор). Као друго, у јужној славистици још увек нису јасно дефинисани критеријуми за идентификацију русизама. Не постоји ни општеприхваћена дефиниција русизама, говори се о русизмима у ширем и ужем смислу, из угла теорије трансфера и теорије активације и пресликавања, материји се приступа из структуралистичких или когнитивистичких позиција (в. Ајдуковић 2004б). Према нашем мишљењу, проблем се може превазићи једино конкретним радом на прикупљању грађе из најразличитијих извора, нарочито оних који датирају из времена највећег руског утицаја. Трећи проблем, и ништа мањи од претходна два, представљају лексикографске дефиниције у речницима. Према Ј.Д. Апрусјану, дефиниција синонима, заснована на формалном поређењу значења захтева постојање веома исцрпног описа значења у дескриптивном речнику састављеном према одређеним условима (Апрусян 1995, ел. извор). Управо због непостојања исцрпног лексикографског описа македонских контактолексема, као и самих речника, у нашој огледној свесци контактолошког речника из 2004. године (Ајдуковић 2004а) морали смо се у обради значења служити синонимима³.

Дакле, ми ћемо се у овом раду позабавити лексичком синонимијом из угла *лингвистичке контактологије*⁴, или још прецизније размотрићемо дефиницију и природу контактолошких синонима из перспективе *контактолошке лексикографије*. Грађу за ово истраживање узели смо из огледне свеске македонског дела „Контактолошког речника адаптације русизама у осам словенских језика“ (Ајдуковић 2004а). Циљ нам је да неки од методолошких поступака изне-

---

³ С обзиром да је циљ огледне свеске био да прикаже стање адаптације русизама према речничкој грађи, коришћење синонима уместо дескрипције значења не сматрамо као крупан недостатак.

⁴ Корејски истраживач Чо Хи Сук (Чо Хи Сук 2004) сматра да је синонимија позајмљеница недовољно проучено питање. Према њему главни недостатак досадашњих истраживања је рад на ограниченом лексичком корпусу. У руском језику синонимија позајмљеница није разматрана на већем корпусу, нпр., на грађи „Великог речника синонима руског језика“. Он је проучавао синонимију позајмљеница на материјалу „Речника синонима“ А.П. Јевгењеве (Евгењева 1975).

тих у овом раду применимо у „Контактолошком речнику словенских језика“⁵ (Ајдуковић 2010; 2011а). У македонски том овог речника, поред грађе из Ајдуковић 2004а, ући ће и грађа ексцерпирана и из најновијег вишетомног дескриптивног речника македонског језика (ТРМЈ). Осим тога, у петом делу речничког чланка, односно одмах после описа семантичких промена и где год је неопходно, даваћемо информацију о постојању контактолошких синонима.

Македонски контактолошки речник показује на формалан начин адаптацију контактолексема под руским утицајем и то према теорији и досадашњој лексикографској пракси представника београдско-загребачке школе (Р. Филиповић, А. Менац, Ј. Ајдуковић и др.). Овде под *адаптацијом* подразумевамо процес активирања латентних места или попуњавање празних места у систему македонског језика према одређеним правилима, док под *контактолексемом под руским утицајем* подразумевамо реч која садржи најмању једну самосталну контактему насталу пресликавањем руског модела и/или унутрашњом активизацијом македонског језика под доминантним руским утицајем. У најновијим радовима скоро смо у потпуности напустили термине *русизам* и *позајмљеница* јер они припадају *теорији трансфера* која језички контакт тумачи као прелазак или трансфер елемената из једног језика у други. Осим тога, термин *русизам* не може да истакне кључно обележје контактолошких јединица – способност промене контактолошке вредности у зависности од доминантног језичког утицаја и других екстралингвистичких фактора којима су изложене, укључујући ту и могућност актуализације неке од претходних контактолошких вредности. Према нашој *теорији активације и пресликавања контактема* представља квант структурираног знања о доминантном језичком утицају. То значи да иза сваког контактолошког обележеног елемента стоји контактолошки когнитивни смисао, неко знање и информација. Тај елемент може бити језичка јединица или класа на било ком нивоу (в. детаљније у Ајдуковић 2004б).

Из контактолошког угла наш се концепт *лексичке синонимије* заснива на разликовању *међујезичке*⁶, *контактне* и *контактолошке синонимије*. Под **контактолошким синонимима** подразумевамо контактолексема истог или блиског значења које поседују исте доминантне контактолошке вредности (другим речима, имају исту инфлу-

---

⁵ Први (Ајдуковић 2010) и други том (Ајдуковић 2011) обрађују адаптацију контактолексема под руским утицајем у бугарском језику.

⁶ Под *међујезичком синонимијом* подразумевамо однос између речи двају или више језика које карактеришу потпуно или делимично поклапање значења, као и употреба. Овај тип синонимије је чест код израде речника, пребацивања кодова и интерференције.

енцију⁷), припадају истој врсти речи као и модел, могу бити истог или различитог степена адаптације. Овај термин је у складу са нашом досадашњом контактолошком терминологијом, док се у тумачењу синонимије приклањамо већинском компромисном схватању. Тако смо у књизи „Увод у лексичку контактологију“ (Ајдуковић 2004б) говорили о *контактолошком хомониму* под којим подразумевамо русизам који се адаптира као хомоним уколико у језику даваоцу модел представља хомоним и уколико у језику примаоцу постоји још једна лексема са идентичном формом (Ајдуковић 2004б:). С друге стране, запазили смо да неки аутори у Србији и у земљама у окружењу користе термин *контактни синоними*, мада не увек у контактолошком значењу. Једни истраживачи под њим подразумевају потпуне синониме од којих један припада стандардном језику, док други нестандардном језику, односно жаргону, сленгу, дијалекту, говору итд. Ипак, већина овај термин директно повезује са ситуацијом језика у контакту. Тако, на пример, Александар Милановић говори о односу посрбица-оријентализам (Милановић 1998; 1999). Кристина Штркаљ Деспот сматра да се контактни синоними срећу у случајевима када се италијанска реч преводи двома речима, од којих је једна италијанизам, а друга домаћа хрватска реч (нпр., *constanzia* > *konstancija aliti kripost; malinconico* > *malankonik i žalostan*), односно у конструкцијама „талијанизам + везник (*alumi, али, и*) + хрватска истозначница“ (Štrkalj Despot 2005, ел. извор). Према Лелији Соџанац, у условима стабилне двојезичности може доћи до појаве контактних синонима који припадају различитим регистрима или су стилски маркирани (Sočanac 2002, ел. извор). У руском ова термилошка синтагма се употребљава ретко. Примера ради, Наталија Макарова у својој дисертацији из 2008. године пише да „контактные синонимы являются интонационно-смысловым и синтаксическим центром несобственно-прямой речи и монологов, выполняют в них строевую и экспрессивную роль (Макарова 2008, ел. извор). Такође, овај термин је прихваћен и у радовима бугарских (Иванова 1998, ел. извор), и словеначких истраживача (Orožen 1989, ел. извор).

Контактолошки синоними су повезани асоцијативно мотивисаним везама са моделом, али и међусобно. Њихова веза са моделом се заснива на колективном памћењу као ризници менталног лексикона, личном билингвалном и полилингвалном искуству. У македонском контактолошком речнику заступљен је приличан број контактолошких синонима под доминантним руским утицајем, на пример:

---

⁷ Термин *инфлуенција* први пут уводимо у раду о контактолошким и контактним антонимима (в. наш рад, <http://www.russian.slavica.org/article14436.html>).

агитација–убедување; агитација–воздејство–влијаније–дејствување–дејство; безумие–безумје–безумство–безумност–безрасудност–глупост; бездарништво–бездарност–неспособност; безрезултатен–безуспешен–бесплезен; безметежност–спокојство; болшевик–комунист–марксист; болјар–властелин–владетел; воин–боец; вкусност – вкус–склоност; верно–предано; веројатен–можен–возможен–евентуален; високопарен–возвишен; влијае–воздејствува–дејствува; внимателен–сосредоточен–набљудувачки–прилежен–подробен–точен–сериозен, внимателен–учтив–пријатен–љубезен–сообразителен–благоразумен–воспитан; вооружение–вооружување–оружје; воспитаник–питомец; востание–бунт; восторг–восторженост–восхит–восхитување–восхитеност–ликување–одушевување–воодушевеност; впечаток–ефект; овозможи–олицетвори; вселена–космос; генерален – централен–главен–основен–важен; гнев–злост–јарост–огорчение–огорченост–озлобеност; горделив–надмен–вообразен–високомерен–горд–самољубив–презрителен–дрзок–нахален; известие–известување–соопштение–објавување; излишен–бесплезен–маловажен; изобилие–изобилство–изобилност; нагледно–очевидно; нагледност–очевидност; настојчивост–упорство; суеверие–суеверство–суеверност – предрасудок–предубедување; суета–суетност–ништожност и многи други. Контактлошки синоними представљају важан механизам за задржавање и ширење утицаја доминантног језика у контакту. Њиховом употребом избегава се промена или замена једне контактлошке вредности неком другом. Можемо рећи да је доминантна контактлошка вредност важан кохезиони и стратешки фактор у организацији лексичког система унутар кога се одигравају различни адаптацијски и интеграцијски процеси.

Осим контактлошких синонима у контактлошком речнику су заступљени **контактлошки хомоними** (кубанка¹, шубара на кубанските козаци – кубанка², вид пченица; бабушка¹, рус. дрвена кукла, сувенир во Русија, Матрјошка – бабушка², рус., 1. разг. руска жена, 2. жарг. фенси жена во Русија облечена во парчиња облека), **контактлошки пароними** (наследие–наследство; единствен–единичен), **контактлошки антоними** (благородство–подлост; грубост–нежност) и т.д. Синониме, хомониме, парониме, антониме који поседују различите доминантне контактлошке вредности, тј. имају различиту инфлуенцију (Ајдуковић 2011б), зовемо **контактни синоними** (книгоиздател^{рус}–издавач^{срп}; газета^{рус<итал}–весник; шајка³ рус–банда^{срп<итал}; впечаток^{рус}–чувство^{(III)⁸}–импресија^{срп<фр<лат}), **кон-**

⁸ Римским бројем I означавамо примарну адаптацију, а бројевима II и III секундарну, односно терцијарну адаптацију.

тактни хомоними (уп. *кадет*^{1.фр.} у значењу: питомец на воено училиште и *кадет*^{2.рус.} у значењу: член на некогашната руска конституционо-демократска партија), **контактни пароними** (*единствен*^{рус-еден}), **контактни антоними** (*ненавист*^{рус-љубов}^{III}). Контактни лексички односи доводе до ограничавања језичког утицаја захваљујући мењању и неутрализацији контактолошке вредности контактолексема. Да би *кадет*¹ и *кадет*² били контактолошки хомоними потребно је уз архисему контактолексема *кадет*¹ навести и диференцијалну сему до *Октомвриската револуција во Русија*. На тај начин ће хомоним *кадет*¹ постати контактолексема под руским утицајем, одн. руски језик ће се наћи у улози језика посредника између француског као језика даваоца и македонског као језика примаоца. Кад је реч о синонимима, није увек лако разграничити контактолошке од контактних синонима. Морају се узети у обзир и фазе адаптације.

Контактолошка вредност синонимског пара, чланова синонимског низа и реда⁹ представља важно дистинктивно обележје између контактолошких и контактних синонима. Контактолошки синонимски низ је затвореног типа, образован је само од контактолошких синонима исте контактолошке вредности (*изобилие*^{рус-изобилство}^{рус-изобилност}^{рус-обилие}^{рус}). Он се може ширити на рачун руско-македонске међујезичке синонимије, синонима домаћег порекла или синонима другачије контактолошке вредности од синонима у контактолошком низу (*изобилие*^{(I)рус-обилие}^{(I)рус-изобилство}^{(I)рус-изобилност-обилност-богатство}^(III)). У речничком чланку контактолошког речника на првом месту могу се наводити контактолошки синоними, а затим контактни синоними и то према степену њихове семантичке и лексичко-стилистичке адаптације¹⁰. До степена трансемантизације долазимо компоненцијалном анализом значења руског модела и македонске контактолексема. При конфронтирању значења узимамо у обзир различите лексикографске изворе, затим ограничења у погледу синонимије сваког појединачног значења (нпр., 1. *изобилие*^{рус-изобилство}^{рус-изобилност}^{рус-обилие}^{рус-обилност}^(II); 2. *изобилие*^{рус-изобилство}^{рус-изобилност}^{рус-богатство}^(рус.I-III)). При одређивању степена лексичко-стилистичке адаптације уз лексема стављамо одговарајући стилски квалификатор (нпр. уз рус. модел *изобилство* квалификатор *рет.* [ретко]; лексема је потврђена у руском речнику XVIII

⁹ Према Д. Гортан-Премк синонимски ред чине блискозначнице, док синонимски низ истозначнице (Гортан-Премк 2004).

¹⁰ Због ограниченог обима књиге, у првом и другом тому „Контактолошког речника словенских језика“ (Ајдуковић 2010; 2011) приоритет смо дали контактолошким синонимима. Контактни синоними биће унети у електронско издање речника.

века; модел *изобилност* посведочен је у Даљевом речнику (Даль 1978); према речнику македонског језика ТРМЈ *изобилство* је стилски неутрална реч). Контактолошке синониме можемо разврстати у двочлане, трочлане, четворочлане, петочлане, шесточлане, седмочлане и осмочлане синонимске групе према степену транссемантизације и укупне адаптације¹¹. Укупну адаптацију контактолошких синонима одређујемо на основу највишег нивоа појединачних адаптација које чине трансграфематизација, трансакцентуација, трансфонемизација, трансдеривација, трансморфемизација, трансморфологизација и трансстилизација. Степен транссемантизације обухваћена су сва значења контактолексема према нама доступним изворима.

1. $M_1+KC_1^{pyc}-C0-A1 - M_2+KC_2^{pyc}-C1-A2$: *агитација–убедување; воин–боец; влијае–воздејствува*;
2. $M_1+KC_1^{pyc}-C0-A2 - M_2+KC_2^{pyc}-C0-A2$: *впечаток–ефект; верно–предано*;
3. $M_1+KC_1^{pyc}-C0-A2 - M_2+KC_2^{pyc}-C1-A1$: *восстание–бунт; вкусност–вкус¹*
4. $M_1+KC_1^{pyc}-C0-A2 - M_2+KC_2^{pyc}-C1-A2$: *безметежност–спокојство; високопарен–возвишен; воспитаник–питомец*;
5. $M_1+KC_1^{pyc}-C1-A2 - M_2+KC_2^{pyc}-C1-A2$: *суета–суетност; бездариштво–бездарност; вооружение–вооружување*;
6. $M_1+KC_1^{pyc}-C0-A2 - M_2+KC_2^{pyc}-C0-A2 - M_3+KC_3^{pyc}-C0-A2$: *безрезултатен–безуспешен–бесполезен*;
7. $M_1+KC_1^{pyc}-C0-A2 - M_2+KC_2^{pyc}-C0-A2 - M_3+KC_3^{pyc}-C1-A2$: *влијае–воздејствува–дејствува*;
8. $M_1+KC_1^{pyc}-C1-A2 - M_2+KC_2^{pyc}-C1-A2 - M_3+KC_3^{pyc}-C1-A2$: *болјар–властелин–владетел*;
9. $M_1+KC_1^{pyc}-C1-A2 - M_2+KC_2^{pyc}-C0-A2 - M_3+KC_3^{pyc}-C0-A2 - M_4+KC_4^{pyc}-C1-A2$: *веројатен–евентуален–можен–возможен*;
10. $M_1+KC_1^{pyc}-C0-A1 - M_2+KC_2^{pyc}-C0-A2 - M_3+KC_3^{pyc}-C1-A2 - M_4+KC_4^{pyc}-C1-A2 - M_5+KC_5^{pyc}-C1-A2$: *агитација–воздејство–влијаније–дејствување–дејство*;
11. $M_1+KC_1^{pyc}-C0-A2 - M_2+KC_2^{pyc}-C0-A2 - M_3+KC_3^{pyc}-C1-A2 - M_4+KC_4^{pyc}-C1-A2 - M_5+KC_5^{pyc}-C1-A2$: *генерален–централен–главен–ос-*

¹¹ У овом раду са М означавамо руски модел, док са KC^{pyc} контактолошки синоним под руским утицајем (у првобитној верзији смо користили ознаку K^{pyc}). Модел и контактолексема налазе се у односу међујезичке синонимије. Слово С представља ознаку за степен транссемантизације, С0 је ознака за нулту транссемантизацију, док С1 указује на делимичну транссемантизацију. У почетној фази рада на корпусу слободну транссемантизацију синонима нисмо посведочили. Арапским бројевима указујемо на хомониме. Овде дајемо синонимски низ према нашем корпусу.

новен–важен;

12. $M_1+KC_1^{pyc}-C0-A1 - M_2+KC_2^{pyc}-C0-A1 - M_3+KC_3^{pyc}-C1-A2 - M_4+KC_4^{pyc}-C1-A2 - M_5+KC_5^{pyc}-C1-A2 - M_6+KC_6^{pyc}-C1-A2$: *гнев–злост–јарост–огорчение–огорченост–озлобеност;*

13. $M_1+KC_1^{pyc}-C1-A2 - M_2+KC_2^{pyc}-C0-A2 - M_3+KC_3^{pyc}-C0-A2 - M_4+KC_4^{pyc}-C1-A2 - M_5+KC_5^{pyc}-C1-A2 - M_6+KC_6^{pyc}-C1-A2$: *безумие–безрасудност–глупост–безумје–безумство–безумност*

14. $M_1+KC_1^{pyc}-C0-A2 - M_2+KC_2^{pyc}-C0-A2 - M_3+KC_3^{pyc}-C0-A2 - M_4+KC_4^{pyc}-C0-A2 - M_5+KC_5^{pyc}-C0-A2 - M_6+KC_6^{pyc}-C0-A2 - M_7+KC_7^{pyc}-C1-A2$: *внимателен–сосредоточен–набљудувачки–прилежен–подробен–точен–сериозен*

15. $M_1+KC_1^{pyc}-C0-A2 - M_2+KC_2^{pyc}-C0-A2 - M_3+KC_3^{pyc}-C0-A2 - M_4+KC_4^{pyc}-C0-A2 - M_5+KC_5^{pyc}-C0-A2 - M_6+KC_6^{pyc}-C0-A2 - M_7+KC_7^{pyc}-C0-A2 - M_8+KC_8^{pyc}-C0-A2$: *восторг–восторженост–восхит–восхићување–восхитеност–ликување–одушевање–воодушевеност*

Од горенаведених 15 контактолошких синонимских група синонимских парова је пет, док је три трочлана, два петочлана, односно шесточлана низа, те по један четворочлани, седмочлани и осмочлани низ. Контактлошки синоними су старијег порекла, припадају истој врсти речи (*суета–суетност; влијае–воздејствува–дејствува; безрезултатен–безуспешен–бесплезен; нагледно–очевидно*), имају исти, приближан или различит обим полисемије, исто или слично лексичко-стилистичко обележје. Образовању вишечланих синонимских група су склоне именице, укључујући и оне са предикативном компонентом у значењу (*вооружување, восхитување, ликување*), као и придеви (*внимателен, веројатен, генерален*). Наведени примери упућују на закључак да у синонимске односе највише улазе полисемантичне контактолексеми апстрактног значења (нпр. *впечаток, вкусност, безметежност, безметежност, суета, безрезултатен, влијае, веројатен, агитација, гнев, безумие, внимателен, восторг*, ређе оне са предметно-денотативним значењима (*болјар–властелин–владетел; большевик–комунист–марксист*). Ово стога што „квалитативна и процесуална значења могу варирати према степену обележја или интензитету процеса, према различитим стилским и другим аспектима статичких и динамичких обележја“ (Чо Хи Сук 2004, ел. извор). Према Јелени Покровској (Покровская 2001, ел. извор) синонимска активност речи се мери бројем синонимских група. Са растом полисемије повећава се средња синонимска активност лексичко-семантичких варијанти, међутим, просечно свако значење полисемантичне речи карактерише се мањом синонимском активношћу. Према овој ауторки позајмленице нису склоне да ступају у

синонимске односе и ту констатацију ми сматрамо спорном. Штавише, синонимска активност контактолексема под руским утицајем у нашем македонском и бугарском корпусу је на завидном нивоу. Генерално гледајући, број синонимских група у нашем корпусу је мањи у односу на број синонимских група које образују тзв. домаће речи у речницима синонима, без обзира на то што су славенизми, као што каже корејски истраживач Чо Хи Сук, „слој лексике која је према лексичко-граматичким, лексичко-семантичким и лексичко-стилистичким параметрима најближа домаћој лексици“ (Чо Хи Сук 2004, ел. извор). Синонимски парови и низови су стилски диференцирани, могу бити састављени од стилски обележених и стилских неутралних чланова. Већина стилски маркираних контактолексема припада књишком стилу (*злост*^{рус.књиш}–*злоба*).

Контактолексема-деривати из групе контактолошких синонима (*агитација, влијаније, бездарништво, високопарен, безрезултатен, самољубив*) чешће улазе у синонимске односе него просте контактолексема (*болјар, вкус, внимателен, веројатен*). Ми се не слажемо са мишљењем Барбаре Штебих да деривати позајмљеница нису предмет процеса адаптације (трансдеривације), па ни контактологије, већ су ствар унутарјезичке творбе (Štebih 2008, ел. извор). Наш је став да контактолексема под руским утицајем у току примарне¹² или примарно-терцијарне трансдеривације активира или пресликава творбену мотивисаност или немотивисаност модела и у каснијој фази, у току секундарне или секундарно-терцијарне адаптације, укључује се у творбени систем језика примаоца и заузима место које јој припада у структури семантичко-деривационог гнезда (Ајдуковић 2004б). Контактологија је веома заинтересована за процес прераде контактолошке информације, односно за процесе усвајања, чувања или екстракције контактолошке информације унутар гнезда. У том смислу посебну важност имају контактодериватеме. Загребачки контактолог Рудолф Филиповић истиче да увођењем појмова примарна и секундарна адаптација „*proširujemo analizu adaptacije replike* на

---

¹² Појмове *примарна* и *секундарна* адаптација увео је загребачки контактолог Р. Филиповић. *Примарна адаптација* се односи на промене које се јављају од момента трансфера модела у језик прималац све до интеграције у систем, док *секундарна адаптација* обухвата промене које се јављају на посуђеници од момента интеграције у систем па надаље (Filipović 1986; Filipović, Menac 2005). Због значаја утицаја језика посредника увели смо појам *терцијарна адаптација* која је карактеристична и за примарну и секундарну адаптацију (Ајдуковић 2004а). У контактолошком речнику утицај језика посредника означавамо специјалним симболом „д“ поред ознаке за трансграфематизацију. У македонском језику најчешћи језици посредници су руски, српски и бугарски.

stadij poslije integracije, tj. na jezik primalac. Na taj način nije adaptacija završena u trenutku kada se replika integrira u jezik primalac, već ide dalje, samo pod novim uvjetima. To su uvjeti jezika primaoca i monolingvalnosti. <...> Pomoću tog načina analize mogu se objasniti mnoge pojave u procesu jezičkog posuđivanja koje su prije ostajale neobjašnjene“ (Filipović 1990). Према руском истраживачу М.А. Осадчиј (Осадчий 2005, ел. извор) гнездо истокоренских речи генерише сижејну, ситуативну слику света човека и може се представити у облику фрејма или комплексне ситуације. Ситуативна структура фрејма се састоји од неколико мини-ситуација које су састављене од разних пропозиција или елементарних ситуација. Ситуација која се налази у основи гнезда може се анализирати како са синхронијске, тако и са дијахронијске тачке гледишта. Неколико синонима у гнезду може се наћи у односу конкуренције и узајманог утицаја. Тако македонска глаголска контактолексема под руским утицајем са ситуативном структуром *набљудува* представља полазну реч у гнезду (проста, немотивисана реч) и садржи два агенса који покушавају да распореде свере утицаја: први је именица *набљудател*, а други је именица *набљудувач*. Формира се пропозиција од следећих контактолексема: *набљудател*, *набљудувач*, *набљудува*, *набљудувачница*, *набљудение*, *набљудување*, *набљудателност*, *набљудувачки*, *набљудателен*.

Као што различити процеси трансдеривације условљавају појаву творбених контактолошких синонима (*суеверие–суеверност*), тако и процеси трансморфологизације узрокују појаву граматичких контактолошких синонима. Контактлошки синоними могу припадати различитом граматичком роду, на пример, у контактолошком истокоренском пару *большевизиране–большевизација* прва контактолексема под руским утицајем је средњег рода, док друга женског; у случају синонимског пара различитог корена *возмутеност–негодовање* прва контактолексема је женског рода, док друга средњег; код вишечлане једнокоренске синонимске групе *бездомништво–бездомие–бездомност* прва и друга контактолексема су средњег рода, док је трећа контактолексема женског рода. У нашем корпусу највећи број контактолошких синонима чине именице (*настојчивост–упорство; гнев–јарост*), затим следе предеви (*излишен–бесплезен*), глаголи (*овоплоти–олицетвори*) и прилози (*верно–предано*). Именице су више карактеристичне за двочлане него за вишечлане синонимске групе и до овог закључка су дошли и неки други истраживачи (нпр. Покровская 2001, ел. извор).

Ширење и ограничавање руског језичког утицаја у многоме зависи и од фреквенције употребе контактолошких синонима, као и од њихове перцепције од стране језичких корисника. У том смислу

слажемо се са мишљењем Л.М. Гальчук да није исто да ли синоними припадају општеприхваћеним лексемама или имају ситуативни карактер. Кад је реч о перцепцији, говорници ако знају да је нека реч русизам могу је избегавати (Гальчук 1997, ел. извор). Поред одржавања формалне идентичности или блискости са моделом, један од механизма за ширење руског језичког утицаја је смањење диспропорције у семантичком обиму руског модела и сваког члана синонимског низа, односно сужење или проширење њихове семантичке екстензије. С друге стране, ограничавање утицаја постиже се формалном деструкцијом, додавањем диференцијалног стилског обележја члану синонимског низа (нпр. архаизацијом), увођењем у низ контактних синонима другачије контактолошке вредности и сл.

Детаљнију типологију, статистику корпуса и неке друге аспекте контактолошке синонимије представићемо неком другом приликом.

Литература

(Ајдуковић 2004а) Ј. Ајдуковић, Контактлошки речник адаптације русизама у осам словенских језика. Фото Футура, Београд, 2004, 771.

(Ајдуковић 2004б) Ј. Ајдуковић, Увод у лексичку контактологију. Теорија адаптације русизама. Фото Футура, Београд, 2004, 364.

(Ајдуковић 2010) Ј. Ајдуковић, Контактлошки речник словенских језика: Речник адаптације бугарских контактолексема под руским утицајем. Том 1: А-В. Фото Футура, Београд, 2010, 413 стр.

(Ајдуковић 2011а) Ј. Ајдуковић, Контактлошки речник словенских језика: Речник адаптације бугарских контактолексема под руским утицајем. Том 2: Г-Е. Фото Футура, Београд, 2011, 420 стр.

(Ајдуковић 2011б) Ј. Ајдуковић, Контактлошки и контактни антоними. XXXVIII научна конференција – лингвистика. Зборник со реферати. Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура, 2011.

(Апресјан 1995) Ю.Д. Апресјан, Избранные труды. Т. 1. Лексическая семантика. Синонимические средства языка. Москва, 1995, 216-248.

(Гальчук 1997) Л.М. Гальчук, Межъязыковая синонимия (на материале алтайского и русского языков). Гуманитарные науки в Сибири, №4, 1997.

(Гортан-Премк 2004) Д. Гортан-Премк, Полисемија и органи-

зација лексичког система у српском језику. Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 2004.

(Груевска-Маџоска 2004) Симона Груевска-Маџоска, Појава-та на синонимија кај некои понови заемки од англискиот јазик од социолингвистички аспект, Во: Општествените промени и јазикот, Јазикот наш денешен кн. 10, Скопје 2004, 72-77.

(Даль 1978) В. Даль, Толковый словарь живого великорусского языка, Русский язык, Москва, 1978.

(Евгеньева 1975) А.П. Евгеньева, Словарь синонимов. Москва, 1975.

(Залевская 1990) А.А. Залевская, Слово в лексиконе человека: психолингвистическое исследование. Воронеж, 1990.

(Иванова 1998) Н. Иванова, Контактни синоними в съчиненията на Петър Богдан Бакшев, Филип Станиславов и Кръстьо Пейкич. *Paleobulgaria*, №4, 1998, 101-110.

(Јашар-Настева 1985) О. Јашар-Настева, Развојот на македонската лексика во балкански контекст и нејзиното збогатување со синоними од грчко и турско потекло. Прилози МАНУ/ОЛЈН, 10/2, 1985, 47-59.

(Лалевић 2004) М. Лалевић, Синоними и сродне речи српско-хрватског језика. Нолит, Београд, 2004.

(Лебедева 2003) С.В. Лебедева, Синонимы или проксонимы? Курск: Изд-во Курск. гос. пед. ун-та, 2002. 202 с

(Макарова 2008) Н.Е. Макарова, Стилистические доминанты прозы Бориса Виана, Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата филологических наук, Москва, 2008.

(Милановић 1998) А. Милановић, Вукова употреба контактних синонима у „Новинама Србским“, Српски језик, 3, 1/2, 1998, [127]-131.

(Милановић 1999) А. Милановић, Контактни синоними (посрбица-оријентализам) у језику бечких Новина Србских. Четврти лингвистички скуп "Бошковићеви дани", Црногорска академија наука и умјетности, Подгорица, 1999, књ.17, 239-246.

(Морозов 2003) А.В. Морозов, Однокорневая синонимия в аспекте межъязыковой эквивалентности. Вестник Барнаульского государственного педагогического университета. Вып. 2. Гуманитарные науки. Барнаул, 2003, 18 - 20.

(Нанов, Нанова 2008) Любен Нанов, Ани Нанова, Български синонимен речник. Хейзъл, София, 2008, 648.

(Нанова 2005) Ани Нанова, Фразеологичен синонимен речник на българския език. Хейзъл, София, 2005, 1390.

(Осадчий 2005) М.А. Осадчий, Дистрибуция однокоренных

синонимов в пропозициональной структуре лексического гнезда. Успехи современного естествознания, № 5, 2005.

(Петковска 1993) Б. Петковска, За лексичко семантичките парадигми и за потребата од речник на синоними во македонскиот јазик. Литературен збор 1–6, Скопје, 1993, 31–36.

(Покровская 2001) J.A. Покровская, Лексическая синонимия в квантитативно-системном аспекте (на материале русского языка). I Международный конгресс исследователей русского языка "Русский язык: исторические судьбы и современность", Сборник тезисов, Москва, 2001.

(ТРМЈ) Толковен речник на македонски јазик, Том 1-4, Институт за македонски јазик, Скопје, 2003-2009.

(Чо Хи Сук 2004) Чо Хи Сук, О соотношении синонимических и иных системных характеристик заимствованных и исконных слов в русском языке. Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук, Москва, 2004, 203.

(Тосић 2008) П. Тосић и сарадници, Речник синонима и тезаурус српског језика. Корнет, Београд, 2008, 712.

(Filipović 1986) R. Filipović, Teorija jezika u kontaktu: uvod u lingvistiku jezičkih dodira. JAZU, Zagreb, 1990.

(Filipović 1990) R. Filipović, Anglicizmi u hrvatskom ili srpskom jeziku. JAZU, Zagreb, 1990.

(Filipović, Menac 2005) R. Filipović, A. Menac, Engleski element u hrvatskome i ruskom jeziku. Školska knjiga, Zagreb 2005.

(Orožen 1989) M. Orožen, Narečni kontaktni sinonimi v Dalmatinovem prevodu Biblije. Zbornik razprav iz slovanskega jezikoslovja, SAZU, Ljubljana, 1989.

(Sočanac 2002) Lelija Sočanac, Talijanizmi u hrvatskome jeziku. Suvremena lingvistika 53-54, Zagreb, 2002, 127-142.

(Šarić, Wittschen 2008) Lj. Šarić, W. Wittschen, Rječnik sinonima hrvatskoga jezika. Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2008, 1006.

(Štebih 2008) B. Štebih, Morfološka adaptacija posuđenica. Suvremena lingvistika, Vol. 66, No. 2, Zagreb, 2008, 243-259.

(Štrkalj Despot 2005) K. Štrkalj Despot, Talijanizmi u Cvitju, staročakavskom latiničkom rukopisu s kraja 15. Stoljeća. Folia Onomastica Croatica 14, 2005, 129-146.